

УДК 659.3:351.862.4(477)
DOI: 10.31651/2076-5908-2024-1-35-41

Ольга МАЛЬОВАНА

аспірантка кафедри історії України Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8181-349X>
e-mail: malolya@ukr.net

МЕДІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ПРЕДТЕЧА РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ *

У статті досліджено деякі аспекти ролі медіа як ключового інструмента сучасної інформаційної війни. На прикладі російської вторгнення в Україну авторка простежує способи й шляхи медійного забезпечення підготовки та здійснення агресії. Основну увагу вона приділяє аналізу понятійного апарату тематичного наукового пошуку. Керується тим, що в цьому випадку існує надто багато специфічних обставин, адже агресор виявився досить добре «утаємниченим» для всього цивілізованого світу. Значною мірою й тому, що в останні десятиліття його медійні ресурси функціонували на порядок потужніше за українські, а почасти й європейські. Також тому, що в цей період дуже швидко розвивалися інформаційні технології. Настільки стрімко, що в сфері безпеки демократичні держави явно недооцінили небезпеки, що походила від країн із авторитарними (деспотичними) режимами. Цим скористалися росіяни, які відносно швидко подолали шок «ілюзій, бідності, слабкості» 1990-х рр. і надалі щедро фінансували свої пропагандистські канали. За великим рахунком вони краще вчилися інформаційно нападати, аніж українці захищатися.

Чи не першим позитивним досвідом інформаційного забезпечення національно-державних інтересів України стала політика третього Президента України В. Ющенка. Проте й вона виявилася недостатньо ефективною через слабкість громадянського суспільства, опозиційність абсолютної більшості політичних сил. На думку авторки, ця обставина була спричинена двома чинниками: збереженням (пост)советських традицій політичного життя (культури тощо) та згаданим вище потужним російським впливом. Певною мірою подолати їх вдалося лише завдяки Майданам та зміні поколінь. У відповідь на це московський диктатор почав війну, віддаючи перевагу гібридним методам.

Ключові слова: медіа, газета, журналістика, пропаганда, інформаційна політика, інформаційні технології, інформаційна війна, гібридна війна, агресія, інтелігенція.

Olha MALOVANA

graduate student at the Department of Ukrainian History, Bohdan Khmelnytsky National
University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8181-349X>
e-mail: malolya@ukr.net

MEDIA AND INFORMATION WAR AS A PRECURSOR TO RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Abstract. Introduction. The subject of the research is defined by the author as the content, nature, and logic of the hybrid war against Ukraine, which, in its active phase, is associated with the annexation of Crimea and armed aggression in the territories of Donetsk and Luhansk regions. With the beginning of the campaign and, especially, the large-scale invasion (February 24, 2022), the role of the media and information component of the hybrid war has significantly increased. Essentially, it has gained a defining importance in this protracted aggression spanning many years. This motivates the creation of scientifically substantiated interpretations of its significance. Since the comprehensive task requires in-depth analytical research, this study will touch on only one particular aspect – the circumstances of the media support in the preparation of the expansion. **Purpose of the article.** To trace the (pre)history of the media and information war as a precursor to Russian aggression against Ukraine. **Results.** Through the example

* Статтю підготовлено в межах держбюджетної теми «Протидія історичній політиці країни-агресора РФ у процесі деокупації українських територій» (номер державної реєстрації 0123U101598).

of Russian aggression against Ukraine, the author has identified the methods of media support for the preparation and execution of aggression. The main attention was devoted to the analysis of conceptual apparatus. It was noted that in this case, there are too many specific circumstances, as the aggressor turned out to be quite well «camouflaged» from the victim country and the entire civilized world. This is largely due to the fact that in recent decades, its media resources have operated much more powerfully than Ukrainian, and partly European ones. Also, because during this period, information technologies were developing very rapidly. So rapidly that in terms of security, democratic states clearly underestimated the dangers emanating from a country with an authoritarian (somewhere despotic) regime. The Russians took advantage of this, relatively quickly overcoming the «democratic shock» of the 1990s, pursuing a course to restore the empire, and therefore generously financing their propaganda channels. By and large, they were better at learning how to attack informationally than Ukrainians were at defending themselves. The first positive experience of information support for Ukraine's national-state interests was the policy of the third President of Ukraine, Viktor Yushchenko. However, it also proved to be ineffective due to the weakness of civil society and the opposition of the absolute majority of domestic political forces.

Originality. The Kremlin authorities practically never released Ukraine's information space from their perspective and consistently pursued their revanchist great-power policy. By its essence, it has always been Ukraine-phobic (anti-Ukrainian). Specifying Ukraine's information policy, it is worth noting that it often relayed Soviet and pro-Russian slogans. The national segment was never a priority (except during the presidency of Viktor Yushchenko). This circumstance affected the overall course of events. After the Revolution of Dignity, the overt information war by the Russians contributed to the rapid annexation of the Crimean Peninsula and the seizure of parts of the Donetsk and Luhansk regions. **Conclusion.** The media-information warfare, as a precursor to Russian aggression against Ukraine, was driven, firstly, by the preservation of (post-) Soviet ideological traditions, and secondly, by powerful propaganda influence. To some extent, they were only overcome through the Maidans and the natural process of generational change.

Keywords: media, newspaper, journalism, propaganda, information policy, information war, information technologies, hybrid war, aggression, intelligentsia.

Постановка проблеми. Предмет дослідження авторка визначає змістом, характером та логікою подій гібридної війни проти України, що в активній своїй фазі пов'язана з початком анексії АР Крим у березні 2014 р., і майже синхронно – російською збройною агресією на території Донецької та Луганської областей. У такому разі хронологічні рамки наукового пошуку виправдано розширити, зокрема помітно відтермінувати нижню межу, бо медійно-інформаційний компонент цієї неоголошеної війни має значну «передісторію».

Не лише безпосередньо перед появою на Кримському півострові «зелених чоловічків», а й раніше – фактично з моменту розпаду імперії – московські лідери провокували Україну на конфлікт. З цього приводу О. Удод справедливо зазначає, що в постсовєтську добу, фактично відразу після розпаду Союзу, вони «не покидали спроб нав'язати Україні свій історичний наратив, закликали українців “схаменутися”, повернутися “у лоно трьох братніх народів”, спільно крокувати до “світлого майбутнього”» [1, с. 396]. Коли ж перебіг подій пішов не за їхнім сценарієм, підвищили ставки, зокрема щодо просування антиукраїнського інформаційного контенту. З початком активної фази кампанії та особливо широкомасштабного вторгнення (24 лютого 2022 р.) роль медійно-інформаційного складника зросла ще більше. По суті він набув визначального значення в цій розтягнутій на багато років агресії. Це мотивує до наукового обґрунтованих інтерпретацій його значення. Завдання це комплексне й потребує глибокого аналітичного дослідження. У пропонованій розвідці ми торкнемося лише окремого її аспекту – обставин власне медійного забезпечення підготовки експансії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через близькість зазначених подій у часі, відносно «свіжість» постановленої проблеми, інформаційна складова російської гібридної війни проти України нечасто потрапляла в поле зору вчених. Утім стосовно фрагментів окремих розвідок (здебільшого в межах воєнних політичних наук) та публіцистичних матеріалів доробок набагато щедріший. Також доволі численними й ґрунтовними є праці сучасних науковців, що стосуються трактування понять «гібридна війна» та «інформаційна війна». З-поміж інших варто виокремити студії українських дослідників І. Жаровської та Н. Ортинської [2]. Вони одні з тих, хто «анексію Криму, військовий конфлікт на Сході

нашої держави» називають прямим наслідком «цілеспрямованого впливу інформаційної війни» [2]. До вітчизняних знавців проблеми й водночас науковців, котрі залишили глибокі аналітичні роздуми про гібридну війну, варто віднести таких знаних авторів як В. Горбулін, Є. Магда, Ю. Даник, Г. Почепцов, Г. Яворська, Т. Мальярчук, А. Сиротенко. У ширшому історичному контексті проблематиці гібридної (інформаційної) війни присвячені роботи М. Айшервуда, Р. Аркоса, М. Джонса, Ф. Хоффмана, Х. Сміта, Дж. Уізера, Ф. Хоффмана, Д. Волкогонова, С. Гриняєва, О. Колиновського, А. Крутських, А. Федорова, М. Павлютенкової, В. Петрова, Г. Яворської, Ж. Павленко та ін. Загалом же медійно-інформаційна сторона гібридної війни лишається мало з'ясованою, що невиправдано звужує розуміння цієї «дивної війни» загалом.

Метою статті є аналіз (перед)історії медійно-інформаційної війни як предтечі сучасної російської агресії проти України.

Виклад основного матеріалу. Оскільки термін «гібридна війна» швидко наповнюється новими змістами, це спонукає нас приділити йому першочергову увагу. Поняття «гібридна війна» (hybrid warfare) буквально означає «змішані» засоби ведення війни. У статті «Гібридна війна та її виклики» колишній офіцер морської піхоти, науковий співробітник Міністерства оборони США Ф. Хоффман конкретизує: «Те, що раніше можна було розкласти по полицях – це тероризм, а це звичайна війна, це кримінал, а це – партизанська війна, – сьогодні змішалось. Цей конструкт найчастіше називають «гібридною війною», у якій противники використовують різне, найчастіше унікальне поєднання загроз і тактик, націлених на вразливість держави» [3]. Проте гібридна війна – це не лише використання різних засобів і форм воєнного конфлікту. З цього приводу слушно наголошує автор монографії «Повітряна міць для гібридної війни» М. Айшервуд: «Ця війна стирає розбіжності між суто конвенційною та типовою нерегулярною війною, зробивши акцент на тому, що “гібридний противник” може розчинитися серед цивільного населення, діяти з позицій “електронних схованок” у глобальному телекомунікаційному просторі» [3]. Своєю чергою, це вже є інформаційною складовою гібридної війни. Водночас старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин у Празі, керівник Центру Європейської безпеки, доктор М. Галеотті стверджує, що гібридна війна – «це тест країни на стійкість політичного правління. У гібридній війні переважають невійськові форми боротьби: 4:1 – на користь невійськових методів» [3]. З огляду на сказане, можна припустити, що гібридна війна стала здобутком нового часу саме тому, що багато потрібних для неї сучасних завдань можливо виконати за допомогою інформаційного компоненту.

Теоретично й практично найбільш придатним для оптимізації формулювання поняття «гібридна війна» дослідниця Г. Яворська вважає досвід нинішньої російської агресії проти України. Вона, зокрема, наголошує: «Кремль використовує всі можливі засоби гібридної експансії, щоб дискредитувати та підірвати демократичні цінності західного суспільства. [Серед іншого,] це пропаганда, яка дозволяє маніпулювати громадською думкою та дестабілізувати громадянське суспільство, спонукаючи сумніватися в правдивості чи неупередженості новин, які воно отримує із державних інформаційних джерел» [4]. До одного з останніх на цей момент епізодів такої практики можна зарахувати зусилля агресора, спрямовані на дискредитацію легітимності Президента України В. Зеленського, у зв'язку із завершенням його каденції.

Принагідно конкретизуємо розуміння ширшого за значенням терміну «інформаційна війна». Більшість сучасних дослідників визнає, що поняття «інформаційна війна» (information war) з'явилося в середині 1970-х рр. Його запропонував учений-фізик Томас Рон, який не лише зрозумів, а й одним із перших науково обґрунтував думку, що інформація є найслабшою ланкою будь-якої армії. На переконання Т. Рона та інших науковців, «інформаційна війна виникає тоді, коли одна держава в особі її політичного керівництва прагне отримати стратегічні важелі над іншою шляхом підриву», зриву або пошкодження її інформаційних систем [4].

Фахівцями згруповано низку ознак, у яких сьогодні можна простежити такі методи боротьби: 1) монополізація медіа, 2) пряме підпорядкування медіа олігархічному капіталу, 3) відкрите втручання державних органів у сферу медіа, 4) заборона чи незаконне

обмеження свободи слова, 5) монополізація інформаційного простору країни (регіону), 6) публікація низки матеріалів, спрямованих на дискредитацію певної політичної сили, руху, державного діяча, заходу (як об'єкта інформаційної експансії). Оскільки в нашому випадку ключова роль належить ще й «посереднику» (media), то надалі будемо використовувати поняття «медійно-інформаційна війна». Саме завдяки медіа російському агресору вдаватиметься тримати в полоні своїх інтересів населення власної країни, почасти України й світової громадськості.

Найбільш ефективним методом інформаційної війни дослідники називають пропаганду. Термін «пропаганда» (propaganda) походить від латини *propago* й буквально означає «те, що має бути поширеним». У контексті означеної теми в багатьох розвідках (особливо в публіцистичних статтях) можна натрапити на думку, що слово «пропаганда» зайшло в активний словник українців з початком Революції Гідності, тобто з кінця 2013 р. Тут ми вдруге повертаємося до ідеї, що джерела цього явища в українському суспільстві потрібно шукати раніше. Загалом інформаційна війна північно-східного сусіда проти України тривала від моменту відновлення національної держави (1991 р.), а десь не припинялася вона й за комуністичної доби. Не виключенням став період «горбачовської перебудови», що передував розпаду Союзу [5].

Свого часу пропаганда – ненав'язлива проповідь – мала переконати громадян Країни Рад і власне самих українців, що Україна – щось менше за державу, і вже напевне ніякий не повноцінний «суб'єкт федерації». Радше – «республіка», тобто невід'ємна частина «найсправедливішого» геополітичного утворення, що не мала ні юридичного, ні морального права на самовизначення, суверенність. Показовим прикладом у цьому відношенні була медійна рубрика «Прогноз погоди», що нею закінчувалася програма «Час» («Время»). Нагадаємо, що впродовж 1 січня 1968 р. – 13 травня 1991 р. вона щодня виходила в ефір Першого й Другого каналів советського Центрального телебачення.

Для прикладу проілюструємо випуск програми від 15 грудня 1988 р. На той час, під впливом «горбачовської гласності» телебачення вже відмовилося від використання традиційної й банальної в багатьох значеннях аббревіатури «...ССР», яким раніше прийнято було позначати статус союзних республік. Тому за кадром диктор озвучував більш просту форму назв: «У Вірменії.., у Грузії.., в Азербайджані.., у Карельській автономній республіці.., у Білорусії.., на Україні» [6]. Однак гласність (як вона була задумана), тим більше за такий короткий термін, не могла радикально змінити ситуацію. Водночас системність догматичної подачі інформації в частині використання прийменника «в» стосовно всіх союзних республік (включно з автономними адміністративно-територіальними утвореннями самої Росії) зберігало на тлі прийменника «на» щодо України своє політичне значення. Варто зважити: й надалі, під час широкомасштабного вторгнення, російські пропагандистські ресурси, що здійснюватимуть ідеологічний супровід війни проти України, послуговуватимуться у своїх матеріалах винятково прийменником «на». У такий спосіб вони наголошуватимуть на, нібито, бездержавності України, по суті прирівнюючи її до звичних для себе зворотів «на Уралі», «на Сахаліні» тощо. Звідси логічно виводитимуть тезу, що південно-східні області України, нібито, «законно» мали відійти до Росії [6].

Показовою була ситуація в ефірі пропагандистського каналу «Россия 1» (сьогодні заборонений для ретрансляції в Україні) за участю російської політикині й публіцистки І. Хакамади. Під час прямого ефіру вона ледь почала думку: «В Україні, попри те, що там був Майдан (Революція Гідності. – О. М.), були помаранчеві чи сині...», як ведучий «рупор кремля» В. Соловйов її «виправив»: «Усе ж таки – на Україні. Я російську мову знаю, ось у нас російською було: на Україні...» [7]. Ця римарка дає нам підстави констатувати факт безпосереднього зв'язку між, кажучи умовно, советським і російським. Він зберігся навіть там, де, на перший погляд, було не до ідеології. Ба більше, набув більш агресивних форм під час російсько-української війни.

Ситуацію ускладнює та обставина, що під впливом советських пропагандистських штампів перебувала значна частина української інтелігенції, з-поміж неї – прошарок журналістів. Отак, у числі газети «Черкаський край» від 5 січня 1991 р. було вміщено давню українську колядку. Подаючи до друку, її встигли ідеологічно відредувати: замість «пане-господарю» –

«ясний господарю», відповідно, «син Божий народився» – «рік Новий народився», «вся наша родина, слава Україна» – «вся наша родина – Радянська Україна» [8].

Навіть на момент відновлення незалежності України керівництво держави, передусім президент та парламент, воліли замовчувати питання національної історії. І не стільки через їхню недостатню вивченість чи суперечливість тлумачення, як гострі відносини з північно-східним сусідом. Натомість він завбачливо «дбав» про своїх «співвітчизників» на території України. У цьому контексті характерною була публікація «Дайош Республіку Новоросія» у газеті «Літературна Україна». Вона побачила світ 22 листопада 1990 р., коли Україна вже проголосила Декларацію про державний суверенітет (16 липня 1990 р.). Автор М. Худан звернув увагу, що «південь України, особливо прибережна зона Причорномор'я та райони, що межують із Бессарабією, форсованими темпами забудовується для організованих переселенців – жителів Тюмені, Якутії, Камчатки та інших регіонів Російської Федерації» [9]. Він не безпідставно навів приклад утворення поряд із Одещиною, на території Республіки Молдова, «Придністровської республіки» [8]. По суті йшлося про невизнане світом, прокремлівське маріонеткове державне утворення. Також автор висловлював занепокоєння фактом створення в Одесі так званого «комітету», покликаною ініціювати та забезпечити заснування «Демократичного Союзу Новоросії й Бессарабії». М. Худан публічно звертався до Верховної Ради УРСР з проханням, аби народні депутати «терміново порушили викладене питання й створили парламентську комісію з вивчення... масового переселення на південь України російськомовного населення» [9].

Проте, політичне керівництво України ще щонайменше років 15 (за президентської каденції Л. Кравчука й Л. Кучми) керувалося тактикою замовчування проблеми. Воно вдавало, що її не існує. Натомість у спілкуванні з виборцями та громадськістю використовувало маніпулятивну риторику. Остання була покликана збереженню власного політичного рейтингу. Зрозуміло, що для тогочасного політичного класу ідеологічні гасла, а, особливо, національні герої лишалися в різних регіонах України різними. Таких чиновників Д. Павличко називав «призвичасними до гнучкого патріотизму», які «у Львові славили Мазепу й Грушевського, а в Донецьку слова боялися сказати українською мовою» [5]. Свої міркування поет резюмував так: «Біда наша – це дволикість внутрішньої політики, яка заохочує до постійного роздвоєння: на сході України потурає русифікації, на заході грає роль українізатора, на сході береже пам'ятники Леніну, на заході – благословляє пам'ятники Бандері. В нас немає урядової національної політики, суб'єктом якої був би український народ, як суверен держави і її творець» [5].

Політичним діячем, який мав намір сформулювати державну політику на ґрунті національної історичної пам'яті, став В. Ющенко. Посаду Президента України на початку 2005 р. він виборов у справді жорстокому протистоянні між українськими й проросійськими політичними силами, при цьому ледве не наклав головою. Та, попри полярність думок, не боявся дискусій на історичну тематику, чим помітно відрізнявся від своїх попередників – Л. Кравчука й Л. Кучми. Тому не випадково на російських пропагандистських ресурсах, котрі настільки щільно стежили за політичними новинами з України, що це було помітно «неозброєним оком», постійною перебувала тема про «страхи й жахи ющенківської українізації», «душі, спотворені помаранчевим режимом». На цьому тлі неочікувано навіть для багатьох в Україні В. Ющенко присвоїв почесні звання Героя України Р. Шухевичу й С. Бандері (посмертно).

Аналіз діяльності українських медіа періоду президентства В. Ющенка свідчить: широкою роз'яснювальною роботою й відкритою, професійною та публічною дискусією вони не підтримали третього президента. Згаданий випадок із «героїзацією» Р. Шухевича та С. Бандері був тут показовим. Тоді вони лише обмежилися сухими повідомленнями, на кшталт «Президент присвоїв Степанові Бандері звання Героя України», «Віктор Ющенко визнав ОУН–УПА» [10]. На таку в'ялу й інфантильну інформаційну політику було кілька причин. По-перше, українські медіа ставали більш капіталізованими й менш патріотично-орієнтованими; по-друге, давався знаки вплив власників, серед яких було багато проросійських симпатиків і навіть політиків; по-третє, Україна взагалі ще не мала національної безпекової доктрини у сфері інформаційної політики. Цим повною мірою

користувалися пропагандисти північно-східного сусіда, роль яких в українському інформаційному полі зростала. За таких обставин указ Президента України про присвоєння С. Бандері звання Героя України російське МЗС провокативно назвало подією «настільки одіозного змісту, що вона не могла не викликати однозначно негативної реакції, передусім в Україні» [9]. Сама ж Україна мовчала, бо її політикум був представлений щедро профінансованою московськими можновладцями Партією регіонів та ліберальним («центристським») до національних цінностей ВО «Батьківщина». Напередодні президентських виборів 2010 р. для більшості партійних лідерів В. Ющенко був більшим за кремлівського диктатора опонентом.

Своєрідним результатом слабкості державницького підходу в медійній політиці стала перемога на виборах 2010 р. В. Януковича. На той час цей проросійський політик устиг двічі побувати в кріслі Прем'єр-міністра України й набрати певної медійної «ваги». Зважмо, що це була не єдина причина поразки В. Ющенка, а проте – одна з головних. Не випадково, а цілком передбачувано ще в статусі кандидата в президенти В. Янукович, відвідуючи західні регіони України, використовував розроблену кремлем маніпулятивну риторику. Її сутність полягала в так званому «соціально-економічному зубожінні населення», що його нібито спричинила політика «помаранчевої» команди. Янукович запитував: «Я ставлю людям, котрі живуть на Західній Україні, одне просте питання: “Скажіть, будь ласка, пам'ятаючи про той рівень підтримки, який тут отримала ця «солодка парочка» – Ющенко з Тимошенко, що вони зробили для цього регіону, керуючи державою? Чи не наїлися ви ще тією брехнею, котрою вони годували останніми роками всіх і вся – тих, хто їх привів до влади?”» [11]. І більшість електорату, принаймні в Центрі, Сході й Півдні України, позитивно реагувала на ці слова.

Уже зовсім відверто українські посадовці з Партії регіонів діяли за промосковським сценарієм, коли здобули перемогу на президентських виборах 2010 р. і сформували, відповідно, «синьо-білі» органи влади. Так, М. Азаров, який з 2014 р. переховується на території країни-агресора, і якому ДБР оголосило підозру в державній зраді, протягом 2010–2014 рр. обіймав посаду Прем'єр-міністра України – найдовше з усіх 19 осіб, котрі за роки незалежності очолювали уряд. В інтерв'ю російському виданню «Завтра» він назвав українську мову малоросійською. Ба більше, наважився дати «об'єктивну» оцінку творчості та самій постаті Т. Шевченка: «Вся проза його російською мовою. Він, живучи в Петербурзі, намагався і вірші свої писати російською мовою. Хоча, звичайно, його вірші, написані рідною, малоросійською мовою, більш досконалі й піднесеніші за петербурзькі» [12]. Варто зауважити, що перебуваючи на високій державній посаді, Азаров так і не спромігся вивчити українську мову. Звісно, подібні заяви високопосадовців з Банкової зміцнювали в кремлівського керівництва переконання про переважно проросійські настрої населення України. Про це свідчить той факт, що навіть з початком Революції Гідності в листопаді 2013 р. воно – кремлівське керівництво – лишалося в полоні своїх великодержавних наративів.

Висновки. Початки медійно-інформаційна складова російської гібридної війни проти України бере щонайпізніше з советського періоду історії. Після краху комуністичного режиму в 1991 р. вона переживала періоди як видимих (публічних), так і латентних фаз розвитку. Ці «хвилі» залежали передусім від політичних лідерів України, що перманентно змінювалися при владі. Водночас, кремлівські можновладці практично ніколи не випускали інформаційне поле України з поля зору й здійснювали на її території свою реваншистську імперсько-великодержавну політику. За своєю сутністю вона завжди була українофобською (антиукраїнською). Конкретизуючи інформаційну політику самої України, варто наголосити, що вона майже повністю, за винятком періоду президентства В. Ющенка, ретранслявала (пост)советські, проросійські гасла й не несла в собі (за зовсім незначним виключенням) національного сегменту. Ця обставина не могла не позначитися на подальшому перебігу подій. Після Революції Гідності листопада 2013 – лютого 2014 рр. уже неприхована інформаційна війна проти України посприяла анексії Кримського півострова (АРК), захопленню частин Донецької та Луганської областей.

Список літератури

1. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. Кн. 3 / відп. ред. В. Смолій; упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь, С. Блащук. НАН України. Ін-т історії України. Київ: Ін-т історії України, 2023. 844 с.
2. Жаровська І., Ортинська Н. Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2020. Вип. 2. С. 56–61.
3. Павленко Ж., Антонов А. «Гібридна війна»: аналіз визначень поняття. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософські науки. 2022. № 2(53). С. 106–119.
4. Яворська Г. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*. Серія: Політика. 2016. № 4. С. 41–48.
5. Павличко Д. Українська національна ідея та її значення для утвердження державної незалежності України. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 1. С. 7–20.
6. Прогноз погоди из программы «Время» 15 декабря 1988. URL: <https://youtube.com/watch?v=MEcILsc0t-M&si=JijonefVn5ccsjDe>.
7. Ирина Хакамада об Украине. Евромайдан – 2015. URL: <https://youtube.com/watch?v=-XR-Crm6riY&si=14ijEA9M76pUoZCc>.
8. Щедрий вечір, добрий вечір. *Черкаський край*. 1991. № 8. 5 січня. С. 8.
9. Худан М. «Дайош Республіку Новоросія!» *Літературна Україна*. 1990. № 35. 22 листопада. С. 4.
10. Москва висловила «фе» на присвоєння Бандері звання Героя. 2010. URL: <http://www.svoboda.fm/politics/ukraine/203102.html>.
11. Янукович впевнено почувається у Західній Україні. 2009. URL: https://zaxid.net/yanukovich_vpevnenno_pochuvayetsya_u_zahidniy_ukrayini_n1091283.
12. Азаров назвав українську мову малоросійською. 2012. URL: <https://www.volynpost.com/news/6089-azarov-nazvav-ukrainsku-movu-malorosijskoyu>.

References

1. Smolii, V. (ed.) (2023). *New Look: Russia's War against Ukraine in the Layers of Time and Spaces of the Past. Dialogues with Historians. Book 3*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Zharovska, I., Ortynska, N. (2020). Information War as a Modern Globalization Phenomenon. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*. Series: *Legal Sciences*, 2, 56–61 [in Ukrainian].
3. Pavlenko, Z., & Antonov, A. (2022). Hybrid War: Analysis of Concept Definitions. *Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University*. Series: *Philosophical Sciences*, 2(53), 106–119 [in Ukrainian].
4. Yavorska, H. (2016). Hybrid War as a Discursive Construct. *Strategic Priorities*. Series: *Politics*, 4, 41–48 [in Ukrainian].
5. Pavlychko, D. (2005). Ukrainian National Idea and Its Importance for Asserting the State Independence of Ukraine. *Narodna Tvorchist ta Etnohrafiya*, 1, 7–20 [in Ukrainian].
6. (1988). Weather forecast from the program “Vremya” (“Time”) on December 15, 1988. Retrieved from: <https://youtube.com/watch?v=MEcILsc0t-M&si=JijonefVn5ccsjDe>.
7. (2015). Irina Khakamada about Ukraine. Euromaidan – 2015. Retrieved from: <https://youtube.com/watch?v=-XR-Crm6riY&si=14ijEA9M76pUoZCc>.
8. (1991). Shchedryi Vechir, Dobryi Vechir. *Cherkasy Region*, 8, 8 [in Ukrainian].
9. Khudan, M. (1990). “Let's Give Republic Novorossiia!”. *Literaturna Ukraina*, 35, 4 [in Ukrainian].
10. (2010). Moscow expressed “phooey” on awarding Bandera the title of Hero. Retrieved from: <http://www.svoboda.fm/politics/ukraine/203102.html> [in Ukrainian].
11. (2009). Yanukovich feels confident in Western Ukraine. Retrieved from: https://zaxid.net/yanukovich_vpevnenno_pochuvayetsya_u_zahidniy_ukrayini_n1091283 [in Ukrainian].
12. (2012). Azarov called the Ukrainian language “Little Russian”. URL: <https://www.volynpost.com/news/6089-azarov-nazvav-ukrainsku-movu-malorosijskoyu> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 24.05.2024

Схвалено до друку / Accepted: 17.06.2024